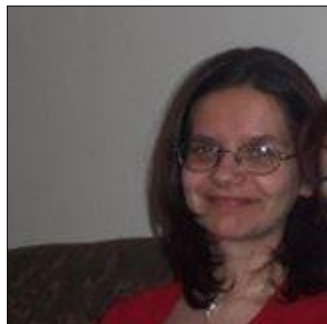

РАНГАНАТАНОВА „ЗЛАТНА” ПРАВИЛА БИБЛИОТЕКАРСТВА КРОЗ ПРИЗМУ БИБЛИОТЕКЕ КАО ИНФОРМАЦИОНОГ ЦЕНТРА

Јелена Митровић

Народна библиотека Србије

и-мејл: jelena.mitrovic@nb.rs

Сажетак: Математичар по раном опредељењу, библиотекар по духовном избору, Ранганатан је исткао „златну” ниску својих пет закона библиотекарства и на тај начин дао свој допринос једној професији чија ће неопходност бити све више изражена. Та правила претендују да добију статус нормативних закона, али би већу ефикасност имала када би их библиотекари доживљавали као своју навику, као нешто против чега се не може и не сме. Без обзира на чињеницу да једино што је извесно је промена, да библиотеке непрекидно мењају своју физиономију не би ли се прилагодиле све већем тржишту информација, у Ранганатановим „златним” правилима можемо наћи универзалну вредност. Терминологија је оно што одолева зубу времена, али добре принципе који утиру пут једном специфичном погледу на свет треба неговати и чувати. Било да говоримо о књизи или електронском документу, каталозима или он-лајн ресурсима, читаоцу или кориснику, суштина остаје иста. Стога овај рад има за циљ да покаже да се Ранганатанова „златна” правила могу применити и на библиотеку која је средиште тог новог, још увек недовољно истраженог, информационог универзума.

Кључне речи: Ранганатан, „златна правила библиотекарства”, библиотека, информациони центар, информациона писменост

Ранганатанова „златна” правила библиотекарства имају универзалну вредност упркос чињеници да је од тренутка њиховог настанка прошло више од пола века и да су библиотеке у том периоду непрекидно мењале своју физиономију не би ли се прилагодиле све захтевнијем тржишту информација. Математичар по раном опредељењу, библиотекар по духовном избору, Шијали Рамамрита Ранганатан (1892–1972) је формулишући пет закона или „златна” правила библиотекарства, дао значајан допринос развоју библиотечке делатности. Његова „златна” правила библиотекарства гласе:

1. Књиге су за коришћење
2. Сваком читаоцу његова књига
3. Свака књига своје читаоцу
4. Поштујте време својих читалаца
5. Библиотека је организам који се развија¹

Иако се на први поглед чини да су једноставна, ова правила није нимало лако следити. Објављена 1931. године, она осликавају идеал коме пракса библиотечког пословања треба да тежи.

Када говоримо о терминологији, од великог је значаја осврнути се на сам термин „књига” у Ранганатановим правилима. Ранганатан је тим појмом подразумевао много ширу лепезу могућности, него што то на први поглед изгледа. И у његово време су постојале различите врсте библиотечке грађе, и немогуће је да их није узео у обзир приликом формулисања ових закона. И сам је једном приликом изјавио да је „књига” на коју је он мислио само представник различитих библиотечких јединица, прва међу једнакима, најпрепознатљивија у обиљу других садржаја. Само они који разумеју књигу, начине на које она преноси своје поруке и утиче на људе, умеће да поштују и користе на адекватан начин и друге носиоце информација.

Наћи пандан термину „књига” у Ранганатановим „златним” правилима који се може применити и на библиотеку 21. века, није нимало лак задатак. „Књига” може постати „информација”, „документ”, „информациони извор”. Сваки од ових термина могуће је

¹ S. R. Ranganathan, Five Laws of Library Science (Madras: Madras Library Association; London: Edward Goldston). <http://dlist.sir.arizona.edu/1220>. (preuzeto 30.01.2011).

употребити, али узимајући у обзир да је основна улога библиотеке као информационог центра да прикупља, организује, чува и даје на коришћење информације, најбоље решење би било „књигу” заменити „информацијом”. Стога би „златна” правила библиотекарства кроз призму библиотеке као информационог центра гласила:

1. Информације су за коришћење
2. Сваком кориснику његова информација
3. Свака информација своје кориснику
4. Поштујте време својих корисника
5. Библиотека / Информациони систем је организам који се развија.

Информације су за коришћење

Прво Ранганатаново „златно” правило јавило се као одговор на некадашњу праксу везивања књига за полице, када је библиотекар био само „чувар свеколиког блага човечанства”. Извлачење књига из полица и стављање на располагање свима представља неку врсту имплицитне револуције, како са становишта корисника, тако и са аспекта библиотекара. Књиге више нису привилегија одређеног слоја људи, нити су „укус за полице, већ златно зрневље за будућу златну жетву нових стваралачких подвига у свим областима живота.”² Библиотекари више нису само чувари писане речи, већ добијају могућност да проналазе нове улоге у новим окружењима која им се намећу. Информације постају њихови нови ресурси.

Информација је појам који су многи теоретичари покушали да дефинишу. Може се разумети на различите начине у зависности од угла из ког се посматра, али се увек односи на нешто што „смањује неодређеност у знању које поседујемо о неком предмету, додавањем, обликовањем или обнављањем нашег знања о том предмету”.³ Информација је

² Елизабета Георгијева и Надица Костић, „О јестивим књигама, времешним бакицама, СМС тајнама, књиговању, чаробној земљи Библиоландији”, Библиозона, бр. 1 (2010): 62.

³ Majkl V. Hil, Uticaj informacija na društvo (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2008), 29.

једини ресурс који се не троши коришћењем, већ се употребом повећава њена вредност. Како их коришћење афирмише, информације тек у одређеном контексту добијају свој смисао. И ту долази до изражаја нова улога библиотекара где он нема нимало лак задатак да мноштво различитих манифестација информације учини доступним корисницима. Колекције које поседује у свом библиотечком фонду биле су једина „тачка приступа” библиотекару у традиционалној библиотеци, док савремена библиотека изискује потпуно другачији приступ, један другачији поглед на свет, на улогу библиотеке и природу библиотечног посла. Библиотекар сада располаже неком врстом „Вавилонске библиотеке”, с том разликом што он ту библиотеку нема пред собом, већ упорно настоји да до ње дође, не би ли испунио најразличитије захтеве корисника. Не задовољава се више садржајем у папирном облику, већ поштује све форме преношења знања, и труди се да кориснику омогући да добије потребну информацију у облику и формату који је њему најприхватљивији.

Некадашње везивање књига за полице је један од начина ограничавања приступа информацијама, облик тзв. цензуре, главног непријатеља првог Ранганатановог закона. Она се може односити на јавну забрану коришћења неких информација, али може бити и „тиха”. Тихи облици цензуре се односе на непотпун или недовољно стручно одрађен каталог, неадекватно радно време библиотеке, непотпуне информације о начину коришћења грађе и читаонице, нестручно одрађену ревизију. Сваки неадекватно одрађен процес у библиотеци може бити један од начина спровођења цензуре, јер ускраћује корисницима меродавне информације. Селективни алфабетски каталог који не садржи све информације које постоје у фонду, стручни каталог који није доследно урађен у складу са принципа одређене класификације, инвентарисање које није усклађено са основним правилом да свака јединица мора да има свој инвентарни број, нељубазно особље које мрким погледом дочекује кориснике, представљају праве примере цензуре у библиотекама.

Сваком кориснику његова информација

Сведоци смо непрестаног навирања нових информација, бљеска при коме можемо ослепети, уколико не успоставимо одређену дистанцу и развијемо способност објективног приступа. С обзиром на то да понуда ствара потражњу, потребе корисника постају комплексније, а улога библиотекара, као навигатора у том инфомационом хаосу, све је захтевнија. Корисници долазе у библиотеку по своју „порцију” која би требало да утоли њихову тренутну глад за знањем, а библиотекар процењује какав је њихов апетит и колико добро варе, па их у складу са својим јеловником нахрани у нади да ће их квалитетна услуга довести поново на његов праг. Од те процене зависи да ли ће и у којој мери корисник бити задовољан. Да би био у стању да одговори на захтеве савременог корисника, библиотекар прво мора добро да познаје профил корисника које опслужује, а затим и различите изворе информација, да зна како да им приступи, како да их пронађе, на који начин да их вреднује, и у ком облику да их предочи одговарајућем кориснику.

Како је друго Ранганатаново „златно” правило усмерено на корисника и задовољавање његових потреба, улога библиотекара се не завршава усмерењем на обликовану и вредновану информацију. Библиотекар као информациони стручњак мора да оспособи корисника да сам управља информацијама, да буде протагониста концепта нове писмености 21. века, тзв. информационе писмености, тог „светионика информационог друштва, који осветљава путеве развоја, напретка и слободе”.⁴ Пре него што поведу рачуна о информационој писмености својих корисника, библиотекари треба да утврде ниво њихове језичке, библиотечке, рачунарске и дигиталне писмености, које су предуслов једног критичког мишљења које информациона писменост у себи садржи. Да ли ће се и на који начин корисник изборити са својим проблемом зависи од његове способности да формулише питање, да потражи одговор у помоћним инструментима библиотеке, без којих би свака потрага била узалудна, да користи рачунар и преимућство модерне технологије, да уме да рукује дигиталним документима и да зна да се сналази у виртуелном окружењу. Након остварења свих ових предуслова, корисник треба да научи да вреднује информације

⁴ Сања Антонић и Весна Црногорац, „Информациона писменост и коришћење електронских речника”. Рад представљен на: Информациона писменост и доживотно учење (Београд, 5–7. октобар, 2007).

које су му на располагању, да развије способност налажења свог „дрвета” у све гушћој шуми информација чији се крај све слабије назире, да постане информационо писмена особа која учи да „буде”, а не да зна, особа која жели да се информационо усавршава, јер има свест о томе да је права информација прозор у свет. Све ове степенике корисник не може и не треба да пређе сам. Библиотекар је тај који држи кормило у својим рукама и који чини све не би ли сваком кориснику пружио не само релевантну информацију, већ и могућност да ради на себи и развија способност управљања информацијама.

Концепт информационе писмености је јединствен по томе што није усмерен на налажење решења за конкретан проблем, већ подразумева разумевање начина на који је организовано знање као универзум, и способност кретања тим универзумом, како би се и сваки други проблем могао са лакоћом решити. Он се мора схватити као „вишеаспектни истраживачки процес континуираног образовања, као нови модел креативног размишљања.”⁵

Свака информација своје кориснику

Треће Ранганатаново златно правило усмерено је на читав универзум информација, коме је све теже приступити, и даје шансу затуреној и загубљеној информацији да пронађе свог корисника. У Ранганатаново време је било много лакше поштовати ово правило, јер је библиотекар узимао у обзир само оно што је имао пред собом, трудећи се да колекцију коју поседује обогати и учини приступачном кориснику. Библиотекар данашњице мора да тражи много више начина не би ли тај универзум „укротио” и научио да управља њим најбоље што може.

Корисници никада нису упућени у све расположиве изворе који им могу бити од помоћи, а библиотека, ако је усредсређена само на оно што се од ње експлицитно тражи, неће моћи да опстане у друштву сталних промена. Стога је слободан приступ информацијама основни концепт који библиотекари морају да поштују како би свака

⁵ Александра Вранеш и Љиљана Марковић, „Информациона писменост у фокусу етике“, Информациона писменост и доживотно учење (Београд: Филолошки факултет, 2008).

информација нашла пут до свог корисника. Одређена информација је увек оно за чим се трага, али слободан приступ омогућава да нам нешто заголица машту, пробуди нашу интуицију и можда нас поведе на неку другу страну за коју нисмо ни знали да постоји. На тај начин информације добијају могућност да их неко препозна, а корисници шансу да прошире своје видике или промене своју дирекцију.

Још један од начина повезивања различитих информација са одговарајућим корисницима јесте и ефикасно креиран каталог, који представља директну спону између корисника и информација. Некада се односио искључиво на библиотечки каталог, и као такав је мењао своје облике у зависности од захтева времена, добивши свој коначан облик у виду електронског каталога, који није само један од видова проналажења информација које се налазе у библиотекама, већ и портал који води до низа различитих ресурса у свим форматима.

Данас многи Интернет претраживачи функционишу по принципу неке врсте библиотечког каталога, који у ствари представља „основни облик синтаксички организованог информационог система.”⁶ Интернет постаје важно информационо оруђе, али многе информације које он пружа остају заувек изгубљене. Он је по својој суштини огромна библиотека без каталога, и снаћи се у његовом простору је равно немогућој мисији. Да би та мисија постала могућа, неопходно је да библиотекари као информациони стручњаци искористе сво своје библиотечко знање и започну дуг, али сврсисходан посао каталогизовања информација на интернету. Једна од могућности је развијање концепта семантичког веба, који би омогућио да информације буду организоване и коришћене не само синтаксичким, већ и семантичким методама

Промоција библиотечких услуга је значајан инструмент који олакшава примену овог закона, и омогућава и потенцијалним корисницима да дођу у библиотеку у потрагу за својом информацијом. Информације које хоћемо да пласирамо морамо лепо „упаковати” и потрудити се да се њихов одјек чује, било у реалом или виртуелном окружењу.

Крајње је време да библиотеке као институције изађу из анонимности. Сарадња са масовним медијима значајно би допринела промовисању библиотеке и њених услуга и

⁶ Емина Чано-Томић, „Каталогизација Интернет ресурса: искуства и имплементација”, Гласник Народне библиотеке Србије, бр. 1 (2005): 271.

утицала на промену њеног статуса у друштву. У данашњици коју карактерише масовно обезличавање свега онога што вреди, библиотеке могу утицати на промену такве ситуације. Нико не познаје боље потребе и афинитете локалне заједнице коју опслужује од библиотекара, па је његово консултовање од стране уредника радио и телевизијских станица неизбежно. *Talk-show* емисије у којима би се водила дебата међу корисницима различитих профила о информацијама које су добили од свог библиотекара, емисије у којима би корисници давали своје предлоге и судове, наградне игре које би захтевале одређено познавање различитих врста писмености и не би биле намењене усамљеној „гомили” која и даље верује у илузију да је довољно само окренути телефонски број и добити премију, значајно би утицале на популаризацију библиотеке и њених услуга, а имале би и одјек у промени жалосног система вредности којим смо окружени.

Посебну пажњу треба посветити и тзв. „сајбер посетиоцима” и трудити се да веб странице библиотеке буду креативне, упечатљиве, информативне, али и лако претраживе, како би корисник пронашао оно што тражи или бар наслутио да му библиотека у томе може помоћи, а пласиране информације добиле прилику да их неко види, препозна и користи.

Поштујте време својих корисника

Ефикасност налажења информација је оно што четврто Ранганатаново правило има у својој основи. Узимајући у обзир да је време вредније од новца, а да уопште није лако кретати се кроз хаотични информациони универзум, библиотекари морају да поведу рачуна о томе колико корисници чекају да би добили информацију која им је потребна. Информационо-реферални центар игра важну улогу у проналажењу правовремених информација.

Правилно класификовање оних информација које физички постоје у библиотечким фондовима је оно од чега треба почети. Слободан приступ информацијама неће имати значаја, ако је кретање међу њима отежано. Улога Информационо-рефералног центра је да корисника упозна са принципима који су поштовани приликом класификације, да повеже

штампане са електронским изворима, помаже у претраживању база података, електронског каталога, интернета, интегрише све те информације у једну смислену целину, и као такву је предочи кориснику.

С обзиром на то да библиотека мора да се такмичи са интернетом, на први поглед недодирљивим противником чија брзина пружања услуга превазилази реалност, „непријатеља” ће савладати ако добро упозна и његове предности и његове мане. Тако би референсни библиотекари требало да пружају своје услуге 24 часа дневно, 7 дана у недељи, било у реалном или виртуелном окружењу. Нови сервиси постављања питања библиотекарима преко *e-mail*-а, познати као „Питајте библиотекара”, постају веома важни, јер корисници више не морају да дођу у библиотеку да би добили неке основне информације. Блогови постају најфункционалнији сервиси ове врсте, где библиотекари хуманизују библиотеку размењујући информације и са корисницима и са својим колегама, могу да послушају евентуалне потребе и жеље, да унапређују своју делатност, да свој рад чине видљивим друштву кога опслужују, а да у исто време добију и повратну информацију о томе где се у свему томе налазе. Комуницирајући путем блогова, библиотекари се усредсређују на садржај, а не на сам процес рада, а могућношћу њиховог ажурирања са било ког места, поштују се време и библиотекара и корисника.

Библиотеке које разумеју потребу својих корисника да до одређених информација дођу на најбржи могући начин, организују виртуелна путовања кроз сајтове различитих библиотека, користе услуге виртуелних књижара, енциклопедија, речника. Нема места бојазни да ће библиотека на овај начин нестати, јер задовољан корисник је оно што чини сврху њеног постојања. Обавештавајући корисника о различитим местима на којима може пронаћи оно што ми, библиотекари, нисмо у стању да му обезбедимо, не удаљавамо га од себе, већ истичемо важност наше улоге у његовом животу. Библиотекари ће увек бити неопходан медијатор између корисника и информација. Они неће померати књиге са једне на другу полицу, али ће померати интелектуалне садржаје са једног на сва друга места на којима потреба за њима постоји.

Библиотека је организам који се развија

Формулисање петог Ранганатановог „златног” правила кроз призму библиотеке као информационог центра може бити извор многих полемика. Јадна од могућих формулација је „Информациони систем је организам који се развија”, али би се на тај начин занемариле друге улоге библиотеке без којих би она угрозила свој идентитет. Поред тога, заменити њен назив информационом системом могло би поспешити легитимацијску кризу у којој се она као институција налази. Она и даље треба да буде библиотека, која ће из кризе изаћи тако што ће стално тражити нове начине да се наметне променљивом окружењу квалитетом својих услуга, тако што ће радити на томе да буде на висини задатка, да буде „организам који се развија”.

Све оно што живи, да би опстало, мора да се развија, а да би се развијало, мора да се константно негује. Уједињујући различите елементе претходних правила, пето Ранганатаново „златно” правило односи се на начине спровођења те неге и афирмише библиотеку као институцију која је спремна и способна да се прилагоди сталним променама које јој се намећу.

Развој библиотеке се може односити на фонд, кориснике, и саме библиотекарe. Сва три елемента чине такво јединство, да издвајање једног од њих потпуно нарушава равнотежу. Немогуће је замислити библиотеку која располаже великим бројем информација, ако нема оних који би их користили, нити је могуће те информације повезати са одговарајућим корисницима без учешћа библиотекара. С друге стране, нерешени проблеми који се јаве у било ком сегменту одражавају се на библиотеку као целину и онемогућују њено квалитетно функционисање.

Развој фонда је некада подразумевао само повећање броја библиотечких јединица, а данас је ситуација другачија. Библиотека има ограничене капацитете и не може да чува све што јој се нуди, па одабир онога што улази у фонд добија на важности. Услед ограничених физичких капацитета и обиља информација које извиру са свих страна, библиотека мора да пронађе праву стратегију коју ће користити у руковођењу и

обогаћивању фонда. Како „више” не значи исто што и „боље”, тако ни отпис неких јединица не треба избегавати. Отпис или „пљевљење”, термин који се често користи у савременој библиотечкој литератури, пожељан је за јединице које се дужи временски период нису користиле, јер, сходно првом Ранганатановом закону, „коришћење књиге је мера њене вредности”.⁷ Мада, и ту треба бити обазрив и водити рачуна о потенцијалним корисницима и њиховим евентуалним потребама.

„Приступ, а не власништво”, постаје нова парадигма на којој се инсистира, па библиотеке преносе средиште своје пажње са обогаћивања фондова на обезбеђивање приступа информацијама, „од приступа званог *warehouse* до приступа под називом *wherehouse*.”⁸ Информације у електронском облику им у томе доста помажу, јер оне не заузимају простор библиотеке, може им се приступити са било ког места, у било које време, без обзира на број корисника који је за њих заинтересован у истом тренутку. Њихова појава је једна од највећих промена којој је библиотека морала да се прилагоди.

Корисник је у самом средишту тријаде фонд–корисник–библиотекар. Он у 21. веку постаје активни учесник, а не само пасивни посматрач, његове потребе су комплексније, али је и његова способност да их идентификује и задовољи већа. Он је информационо писмена особа која зна где одређену информацију да тражи, како да јој приступи, како да је провери и примени у реалном окружењу. Спреман је да се стално усавршава, потреба за „доживотним учењем” није му страна, неће зазирати од промена, већ ће тражити начин да им се прилагоди.

Како библиотекари чине веома значајан део тог „организма који се развија”, морају водити рачуна о својој одговорности и улози коју у том „организму” имају. Они више не чекају да корисници затраже њихову услугу, већ се сами намећу и обраћају корисницима тамо где ће их сигурно наћи. Имајући у виду да је сваки човек на планети потенцијални корисник њихових услуга, библиотекари користе социјалне мреже комуникације, учествују у причаоницама, креирају занимљиве веб презентације, користе блогове, промовишу своје услуге кад год стигну и где год стигну. Број корисника који

⁷ Piter Klejton i Gari Judžin Gorman, Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama (Beograd: Clio, 2003), 64.

⁸ Ibid, 8.

траже њихове услуге није мерило вредности професије коју заступају, али од броја задовољних корисника ће сигурно зависити њен будући статус у друштву.

Живећи у време бујања извора информација, када „недавно рођена Гејтсова галаксија прети да прогута Гутенбергову галаксију”,⁹ када „Интернет оставља утисак мочваре у којој је лако залутати”,¹⁰ библиотекари све више добијају улогу едукатора. Они помажу корисницима да науче да се сналазе у библиотечком окружењу, да савладају вештине употребе рачунарских система, да разумеју како је организовано знање, да могу да пронађу, организују, вреднују, и користе информацију у одговарајућим контекстима. Они имају обавезу да „спашавају друштво од духовне булимије и анорексичне савести”¹¹, а да би у томе успели, морају и сами бити спремни на учење током целог живота.

Континуирано, перманентно образовање библиотекара би им омогућило креативно и ефикасно супротстављање новим изазовима. Диплома библиотекара није довољна да би неко био стручњак у својој области, нити је стручни испит једино мерило знања библиотечких радника. Семинари, стручни скупови, предавања, посете другим библиотекама, упознавање са домаћим и страним решењима актуелних проблема, непресушни су извор информација, и омогућују библиотекарима да побољшају свој рад, да промене слику о себи и својој професији, и као такву је наметну друштву кога служе и због кога постоје.

⁹ Piter Brofi, *Biblioteka u 21. veku* (Beograd: Clio, 2005).

¹⁰ Ibid.

¹¹ Звонко Поповић, „Енергија читалаца”, *Бележница*, бр. 15 (2006): 19.

Литература

1. Антонић, Сања и Весна Црногорац. „Информациона писменост и коришћење електронских речника”. Рад представљен на: Информациона писменост и доживотно учење, Београд, 5–7. октобар, 2007.
2. Brofi, Piter. Biblioteka u 21. veku. Beograd: Clio, 2005.
3. Вранеш, Александра и Љиљана Марковић, „Информациона писменост у фокусу етике”, Информациона писменост и доживотно учење (Београд: Филолошки факултет, 2008).
4. Георгијева, Елизабета и Надица Костић. „О јестивим књигама, времешним бакицама, СМС тајнама, књиговању, чаробној земљи Библиоландији”. *Библиозона*, бр. 1 (2010): 62–64.
5. Klejton, Piter i Gari Judžin Gorman. Upravljanje izvorima informacija u bibliotekama. Beograd: Clio, 2003.
6. Crawford, Walt i Michael Gorman. Future libraries: Dreams, Madness, and Reality. Chicago: ALA, 1995.
7. Megil, Kenet A. Korporativna memorija: upravljanje dokumentima i informacijama u dobu znanja. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2007.
8. Поповић, Звонко. „Енергија читалаца”. *Бележница*, бр. 15 (2006.): 19–21.
9. Ranganathan, S. R. Five laws of Library Science. Madras: Madras Library Association; London: Edward Goldstan. Dostupno na <http://dlist.sir.arizona.edu/1220>. (30.1.2011).
10. Svenonijus, Пејн. Intelktualna osnova organizovanja informacija. Beograd: Clio, 2007.
11. Стокић Симончић, Гордана и Жељко Вучковић. Управљање библиотекама у доба знања. Источно Сарајево: Градска библиотека, 2007.
12. Nil, Majkl V. Uticaj informacije na društvo: ispitivanje njene prirode, vrednosti i upotrebe. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2008.
13. Чано-Томић, Емина. „Каталогизација Интернет ресурса: искуства и имплементација”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2005): 271–291.